

Denizcilik Tarihinden Bir Yaprak :

PIRİ REİS

(Gelibolu 1470 - 1554 Mısır)

*"Kendimi kendim yetirdim, kendim ettim kendimi..
Kendime kendim gerekse; bula, kendim kendimi..."*

Halil İbrahim GÖKTÜRK

Bir Reis'in Doğuşu

Başlık altındaki iki dizenin şairi belli değil.. Ama yeri bellidir: Amerika'nın Boston Kitaplığı.. Oradaki elyazması bir kitabın kenarından seslenir. Üstelik seçkin bir kamyş kalem, kara mürekkep ve nefis bir tälık yazıyla... Türkçe elyazması kitabın adı: "Eşkâli Cezairi Bahri Sefid" yani "Akdeniz Adaları" demektir. Yazarı: "Kitab-ı Bahriye" sahibi Pirî Reis" dir. Ne var ki yazar'la şair'in dizeleri arasında garip bir benzerlik oluşmaktadır.

Yabandan gelen bazı söylentilere göre; çokuluslu görüşmelerde "Türklerin dünya uygarlık ve küyütüne neler kattıkları?" sorusuna sık sık rastlanmaktadır. Onlara verilen cevaplarda ise: "Pirî Reis'in dünya haritasının sizce değeri nedir?" sorusuyla karşılaştığından da haberliyiz.

Denizci ve haritacı Pirî Reis'in doğum yılı kesinkes bilinmiyor. Ama Corpernicus ile Barbaros Hayreddin yaşitları arasında sayılabilir. Tarihsel, şirin bir deniz kıyısı kasabasında doğar. Gelibolu (1465-70) zamanında bir Türk deniz üssüdür. Çocuk Hacı Mehmet'in oğlu olup doğunca adına Muhiddin Pirî koyarlar. Akdeniz filosu amirallerinden Kemal Reis de amcası olur. Bu yakınlıktan dolayı denizcilikle ilgili bir aileden geldiği sanılmaktadır. İbni Kemal vaktiyle, bu üs kasabası çocukları için, "Gelibolu'da doğan çocuklar timsah gibi su içinde büyürler. Beşikleri ecel tekneleridir" der ki, hani kaderlerini de bu tekneler belirler deyişi gibi bir şey... Muhiddin Pirî'nin çocukluk yılları sislere, karanlıklara karışıyor. Oysa çocuk Pirî, doğduğu kıyının mavi ötelere, özge kara parçalarına merak sarmış biri olmalı.. Hele gömgök suların ve tüllü ufukların bilinmez çekiciliğine kapılmış bulunmalı.. Zira bıraktığı yazılı, çizili eserleri, o araştırmacı karakterin başlıca tanık ve kanıtlarını oluşturuyorlar. İlle de böyle yetenekli bir çocuğun denizci sayılan bir aile yuvasından ya da kasaba ilk okulun-

dan öğretim payını almaması akla uygun gelmiyor. Zaten sonrasını kendi kitabında ayrıntılarıyla anlatıyor ya.. Yine kalemiyle amcası "Gazi" Kemal Reis'in buyruğuna 11-16 yaşlarında girdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca amcasına "Gazi" ünvanını kendisi verir.

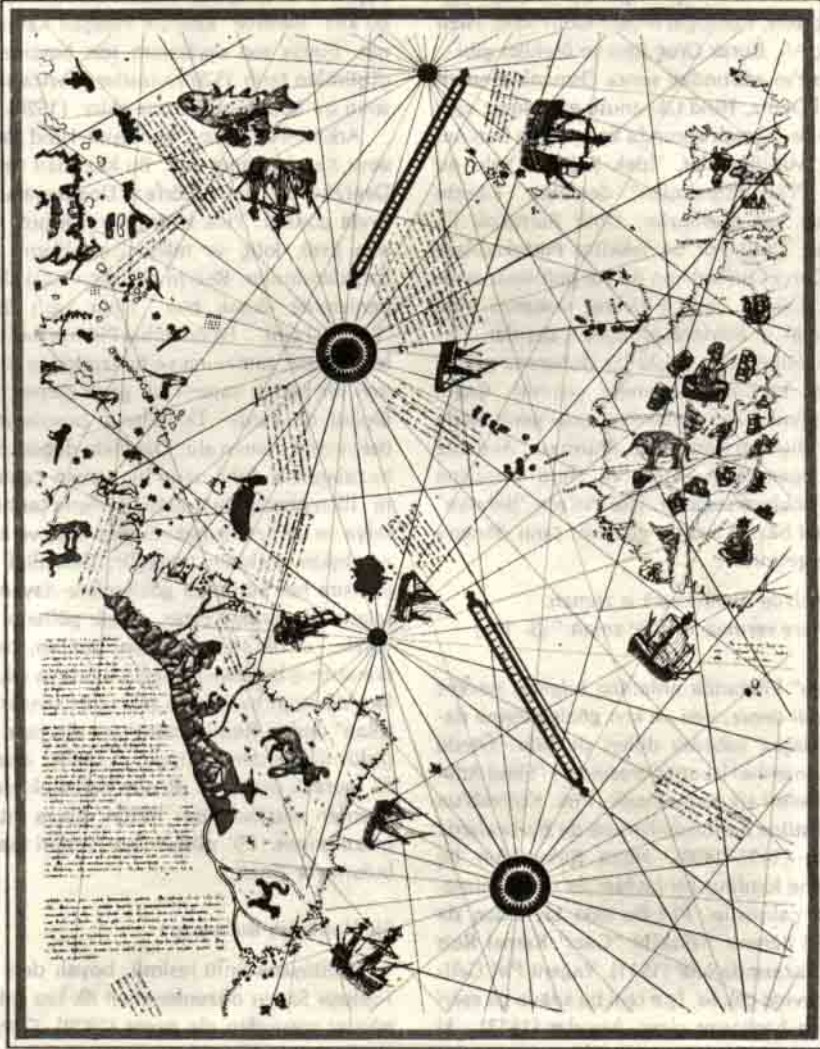
Coğrafyada denizler ögesi, kara ve toprak olaylarından apayrı özellik, yan ve yönler gösterirler. Çünkü karalara savaşla ayak basılır, alınır. Ama denizlere elkoymak olurlu değil.. Deniz, yapısı yüzünden dünkü gibi gelecekte de açık bir rekabet alanıdır, türlü tutkuların yarışma meydanı niteliğini sürdürecektir. Tâ ki suyollarının ucuzluk ve ekonomik önemi ayakta kaldıkça.. Hele coğrafyasız, haritasız tarih ve olaylarını anlatmak körlerin elyordamıyla konuşmasına benzer. Özellikle üç yanı denizlerle çevrili bir ülkenin yarını, geleceği için bu konuya ne denli emek ve çaba verilse azdır.

Tayfa Pirî'nin kurt bir denizci amca yanında açık denizlere açılması tarihsel ünlü keşifler dönemine rastlar. Macellan Ümit Burnu'nu dönerek doğunun kaynaklarına yönelir (1486). Kristof Kolomb Doğu Amerika karalarına ulaşır (1492). Doğulardan eski dünyaya servet akmaya başlar. Gitgide ekonomik etken altında gelişen keşifler, geleneksel kıyı denizciliğini engin denizciliğine çevirirler. Doğrusu tarihçi Wells'in deyişiyle "XVI.y.yılı dünyada Genç İmparatorluklar çağıdır" artık..

Fatih'in İstanbul'u almasıyla Asya'da Akdeniz içinde "Osmanlı", Avrupa'nın batısında ve Akdeniz ötesinde "İngiltere" imparatorlukları gelişir, yayılırlar. Hani tarihe çağ değiştiren deniz limanı İstanbul'un ele geçirilmesi, devletin ömür takviminde en önemli bir köşebaşını da tutar. Bu şehir, Türk-Osmanlı ömür grafiğinde benzersiz dönem çizgilerine de yolaçmıştır. İşte tarih, Osmanlı'nın doğuş-çöküş evrelerini ibretli dört mevsimde şöyle sıralar:

I — "1299-1453" Devletin kuruluşu: 154. yıl.
 II — "1453-1579" Fetihler ve İmparatorluğun
 gelişmesi: 126. yıl.
 III — "1579-1792" Duraklama ve Çekilme:
 213. yıl. ve
 IV — "1792-1920" Çökme dönemi: 128. yıl...
 lık araları kapsamaktadır. Garip bir vurguyla
 "Yükseliş" ve "Çöküş" dönemlerinin hemen bir-
 birine eşit sayılarla bitişini düşündürücü değil mi?

alanlarıdır. Nitekim Türk denizciliği de İngiliz ve
 Cenevizlilerin ki gibi devrinde saygın güç ve yiğit
 korsanlıktan doğar. Belki yağma, vurgun, savaş
 amaçtır, ekmeiktir yabanda... Ama aynı zamanda
 korsan filoları devletin deneyli birer akıncı do-
 nanması oluverirler. Korsanlara gerektiğinde dev-
 let hizmetine çağrılan bir hazır güç ve eğitim kay-
 nağı gözünü bakılır. Tâ Westminster Müze-
 Kilisesinin duvarına kadar yükselen bir kaç kadir-

Bu ılgınç ömür tablosunda Piri Reis'in özyaşam gölgesi devletin en parlak altın yılları üstüne düşer. Bizans yıkılmış, Mısır Fethi olunmuş, halifeliğin de eklenmesiyle Osmanlı, teokratik bir cihanşir devlet olma yolundadır. Açık denizler politik, ekonomik üstünlük için yarışma, kavg

ga batırmış bir İngiliz korsanını da anımsıyoruz, bir kahraman gibi...
 Artık Osmanlının üç anakara üzerinde geniş sınırları uzanmaktadır (6 milyon km²). Zamanın eski, güçlü denizcileri olan Venedik ve Cenevizliler bu karalar arasında yelken koştururlar. On-

lara karşı Osmanlı da güçlü bir donanmaya sahip olmak ve onu sürekli geliştirmek zorunluğu duyar.

Bir Kitabın Öyküsü

Pirî Reis küçük yaşlardan amcasının korsan filusunda, taze bir levent olarak yetişir. Bu özel filo yiğit leventleriyle Kuzey Afrika kıyılarını, İspanya, Fransa, Adriyatik kıyı şehirlerini, Ege ve Akdeniz Adalarını dolaşır. Tıpkı aynı amaçlı yolda Turgut Reis, Kurdoğlu Muslihiddin Reis, Hızır Reis, Kılıç Ali, Burak Oruç Reis ve ötekiler gibi... Hatta Mısır'ın zabtından sonra Osmanlı Donanması Kızıl Deniz, Hind Okyanusu gibi deniz aşırı denizlere de çıkmak zorunda kalır. Hele Batı'nın gözündeki Müslümanlar, "İpek-Baharat Yolu"nu kapatmış "Din düşmanları" demektir. Elbette rakipler de boş durmazlar. Ümit Burnu'nu ilk dolaşanlar "Ünlü Yol"un tekelini Portekizlilere verirler. Gerçi Osmanlı'nın da yol politikası aynıdır. Yani Dünya başlıca ticaret yollarını elde bulundurmamak... Böylece amaçlar çatışır. Osmanlı devletine daha güçlü bir donanma gerek-tikçe Türk korsanları hizmete çağırılır. Çağın gemileri sayılan kadırgalar bu zorlu gemicilerle donatılır. Nitekim Karadeniz, Marmara, Akdeniz sularının egemenliği, Atlas ve Hind Denizine açılmalar böylece seçilir. İşte Pirî'nin "Bahriye" Kitabındaki bazı dizeler o güvenli, şanlı dönemi şöyle dile getirirler :

"Akdenizde seyrederdik o zaman,
Kâtilere vermez idik hiç aman." (S. 106)

O "Bahriye" kitabında anlatılan bilgiler, on dört yıllık sürekli deniz, ada ve kıyı gözlemlerine dayanırlar. Başka yabancı dilleri de bilir. Ötede Kolomb, Amerika - İspanya arasındaki "Hind Adaları" seferlerini sürdürmektedir. Pirî, Kolomb'un Amerika üstüne haritasını hemen de bu sıralarda ele geçirir (1493-1498). Hatta Kolomb'un üç Batı seferine katılmış bir tayfası da tutsak alınarak filoda çalıştırılır. Pirî bu eski tayfa'dan da gerekenleri öğrenir. Nihayet "Gazi" Kemal Reis bir deniz kazasında ölür (1511). Yeğeni Pirî Gelibolu'daki evine çekilir. İşte tam bu sırada ilk eseri olan dünya haritasını çizer, hazırlar (1513).. ki bugün elimizde olan bir bölüm deri parçasıdır. Sadece Atlas Okyanusu ile Kuzey Amerika'nın bir bölümünü gösterir. Kalanı yitiktir. Onun yanısıra "Bahriye" adlı (bir deniz kılavuzu) kitabının derli-toplu notlarını düzene koyar. Bir kaç yıl sonra da Yavuz Selim Mısır'ı fethetmeye gider. Beraberindeki Osmanlı donanmasında Pirî Reis'e de bir filo komutanlığı verilir (1516-17). Reis bir çok sefer-

lere katılır. İskenderiye'den sonra ayrı bir filo ile Nil yolundan tâ Kahire'ye ulaşır. Orada Mısır Fatihî Hükümdar Yavuz Selim'in huzuruna kabul olunur. Yeni tamamladığı ceylan derisine çizilmiş dünya haritasının ilk kopyasını kendisine sunar. Ayrıca devletçe bilinmesi gerekli stratejik bilgileri ilkağızdan aktarır. Böylece de devlet hizmetleri aralıksız sürer gider. Vakta ki Kanunî devrinde yapılan Rodos ve öteki seferlerde de yer ve görevini alır. Bir ara Saray yakını Pargalı İbrahim Paşa'nın dostluğunu kazanır. O'nun aracılığıyla bu kez "Bahriye" kitabını Padişah Kanunî'ye sunar. Eserin son sayfasının son beytine ebcetle düşürülen tarih 1526'ya rastlar. Ayrıca ilk haritasının bir kopyasını da ona ekler. (1528).

Arkasından Saray, kendisini Hind Beylerbeyi veya Kapdanlığına atar. Bu kez Kızıl ve Umman Denizleri ile Basra Körfezi Donanmalarının başında görülür. Yine kadırgalar, kırmızı mavi zemin üstü, kılıç ve hilâlli bayraklarını oralarda dalgalandırır. Reis'in gür saç ve sakalı o tuzlu denizlerde akpak olur. Tıpkı yaşlı bir deniz "Koca"sı gibi... En önemlisi Pirî'nin haritası incelendiğinde; zamanına ve benzerlerine oranla çok ileri bir teknik yapıcılık göze çarpar. İnce bir ölçütü de vardır. Denizlerde pusulanın yanındaki yerini hemen alır. Özellikle değerli kitabının hazırlanması daha uzun bir zaman çabasını içerir. İlk gezdiği, gördüğü yörelerin tarihsel, coğrafya ve denizcilik bakımından bilgi ve koşullarına ilişkin notlarını tutagelir. Derlediği notların yanısıra her bölümün gözlemlere dayanan haritalarını da birlikte çizer, rüzgâr güllerini de ekliyerek... Artık yeni limanları tanıtan, haritalarla donatılmış bir *Deniz Kılavuzu* ortaya çıkar. Bunlara devrinin haritacılık tekniğine uyularak "Portulan" derler. Reis'in eseri hem düzyazı, hem de türlü dizelerden oluşur. Üstelik anakonusu, 85 sayfalık önsöz ve dizeler halindeki genel bilgilerden oluşmaktadır. Bütün dünya kitaplık ve müzelerinde 29 nüshasının yerleri saptanmış bulunuyor şimdi.

Bir Haritanın Bulunuşu

O dünyaca ünlü resimli, boyalı deri parçası, Topkapı Sarayı düzenlenirken ilk kez eski, tozlu eşyalar arasından ele geçer (1929). Olayı haber alan Atatürk, haritanın olduğu gibi yayınlanarak incelenmesini emir buyurur. Öylece eser yerli ve yabancı uzmanların görüşlerine ulaştırılmış olur. Hal o ki eski tarihte tabletlerle başlayan "haritalar"dan Herodot ve (Grek Coğrafyacı) - Eratosten (M.Ö. III) kitaplarında sözkonusu ederler, ama asılları yoktur, belgeleri bulunamamıştır. Derken Americo Vespucci, 1507 de "Yeni Dünya"ya

"Novus Mundus" demekle, dostu St. Dies orayı "Amerika" olarak tüm dünyaya yayınlar. Beriyanda Pirî'nin "Bahriyesi"indeki Atlas Okyanusu, Bahri Mağrip ve Bahri Azam olarak iki kısımda ele alınır. Batı Denizi "Bahri Mağrip", Septe boğazından batıya doğru 4000 mil eninde ulu bir deniz olarak nitelenir. Öteki ucunda "Antilya Kıta'sı"nın yani Pirî deyişle "Antilye Vilayeti"-nin bulunduğu bildirilmektedir. Öyle ki "cana-var, papağan ve bir tür kırmızı boya ağacının bol" olduğunu da söyler.

Biz yine dönemin Osmanlılarına dönersek; imparatorluk, Karadeniz, Marmara ve Kızıldeniz'in tümüne Egemen'dir. Ancak Ege, Akdeniz ve Hind Denizlerinde hâlâ amansız deniz kavgaları sürüp gitmektedir. Savaş durumu, heran sayısız kadırgaların deneyli leventlerle dolu yeterli varlığını gerektirmektedir. Bunun için de: İstanbul, Çayağzı, Edincik, Varna, Burgaz, İtuna kıyısında Ruşçuk, İzmit, Gemlik, Karabiga, Gelibolu, Edremit, Selçuk, Milas, Bodrum, Antalya, Alanya, Rodos ile öteki adalarda eylemler beylik tersaneler işletilmektedir. Tam bir kıyı ülkesinin zorunlu gereklerini karşılamak ve güvenini sağlamak üzere...

Bundan böyle öteyanda zamanın siyasal, ekonomik ve teknik özlem ve eylemlerini karşılayacak meslek kolları da gelişmektedir.

Örneğin matematik, tıp, tarih, coğrafya ile güzel san'atların ilgili dallarında eser verenlerin sayısı gittikçe artar. Sözün kısası türlü deniz olaylarının, kara savaşlarına ve Osmanlı tarihine etkileri, devletin gidişinde kaçınılmaz kesin sonuçlar doğurmuştur. Biz burada onlara girmeyelim. Şimdi bu yazının amacı, bir "Kişiliği" kısaca tanıtmaktır. O kişi'ye eski bir korsan da denebilir. Ama sonradan doğal yükselişle devlet hizmetinde yüksek rütbe ve görevler yüklenmiştir. Biz sadece bu görevlinin *Bilgin* yönünü yansıtmak istedik. "Bahriye" deniz kılavuzuyla bir yazar.. ve iki dünya haritasının ustaca çizimiyle bir kartograftır kendisi. Doğrucası, hakkası kendi kendini yetiştirmiş bir bilgin denizci.. Biraktığı eserleri, yüzüyünün çeşitli müze ve kitaplıkla-

rında özlerine yaraşır yerlerini almışlar. Yani bu Çağdaş insanlığın ortaklık kervanına bir tür katkılışları demektir. Ulusu, onlarla göğsünü kabartabilir, ama...

Bir Denizci Bilginin Acı Sonu

Kanûnî fermanıyla Osmanlının genişleme politikasına uygun buyruklar verilir. Görev: "Portekizliler, Hind sularından kovuluncaya kadar sürekli savaştır." Bahriye Sancakbeyi (Ki o zaman amirallik yok) Pirî Reis, Hind Derya Kaptanlığı ve 30 kadırga ile Süveyş'den denize açılır (1448) Aden'deki başkaldırıcı bastırır. Yeniden yönetime bağlar. Umman Denizine çıkar. Maskat, Hürmüz Adası ve Basra'ya uğradıktan sonra Süveyş'e geri dönerse de sonuç başarılı değildir. Ne yazık ki filosu, bilinmeyen sıcak denizlerin korkunç fırtına ve tehlikelerine tutulur. Gemilerinden bir bölümünün batmasına engel olamaz. Mısır Beylerbeyi Mehmet Paşa, Kanunî'nin bir akrabası; hala oğludur. Pirî'nin eksik gemilerle üsse dönüşünü soruşturma konusu bile yapmaz. Olayın Kaptanı'nı şiddetle suçlayarak durumu yakını olan Padişah'a jurnal eder. Bunun üzerine İstanbul'dan bilgisiz, soruşturmasız bir ferman yollar.. Ve seksen yaşını aşmış çok yaşlı bir Pirî-fanı'nın sorgusu ve savunması alınmaksızın boynu vurulur. Hani O savunmasız, soruşturmasız "Baş"ın vuruluşu, belki de o "Bilgin" in sonraları verebileceği en olgun meslekî meyvelerinin de vurgunu olmuştur.

Sonuç olarak; örneğin herhangi bir "Üst"ün bir "Yanlış"ının, savunmasız bir "Ast"ın kaçınılmaz bir "Yazgısı" gibi sayılması, hâlâ insanlığın haksız bir "Yargısı" olarak sürüp gidebilir mi? O Üst bir "Kanunî" olsa da...

FAYDALANILAN KAYNAKLAR:

- 1 — Pirî Reis'in Hayatı ve Eserleri : Prof. Afet İnan.
- 2 — Amiral Afif Büyüktuğrul'un : Denizcilikle ilgili çeşitli eserleri vs.

İnsan gençliğinde öğrenir, yaşlılığında anlar.

ESCHENBACH

Biri gerçeği duymak istemediği, ötekide yalana hazır olduğu zaman dostluk dostluk olmaz.

ÇİÇERO

Gençlik kolay mutluluklar için parlak bir çağdır.

Albert CAMUS